

*Avatares y perspectivas
del medievalismo ibérico*

Coordinado por ISABELLA TOMASSETTI

---

edición de ROBERTA ALVITI, AVIVA GARRIBBA,
MASSIMO MARINI, DEBORA VACCARI

con la colaboración de MARÍA NOGUÉS e ISABEL TURULL

cilengua

SAN MILLÁN DE LA COGOLLA
2019

COMITÉ CIENTÍFICO

<i>Carlos ALVAR</i> (<i>Université de Genève - Universidad de Alcalá</i>)	<i>Alejandro HIGASHI</i> (<i>Universidad Autónoma Metropolitana Iztapalapa</i>)
<i>Vicenç BELTRAN</i> (<i>Sapienza, Università di Roma</i>)	<i>José Manuel LUCÍA MEGLAS</i> (<i>Universidad Complutense</i>)
<i>Patrizia BOTTA</i> (<i>Sapienza, Università di Roma</i>)	<i>María Teresa MIAJA DE LA PEÑA</i> (<i>Universidad Nacional Autónoma de México</i>)
<i>María Luzdivina CUESTA TORRE</i> (<i>Universidad de León</i>)	<i>Maria Ana RAMOS</i> (<i>Universität Zurich</i>)
<i>Elvira FIDALGO</i> (<i>Universidade de Santiago de Compostela</i>)	<i>Maria do Rosário FERREIRA</i> (<i>Universidade de Coimbra</i>)
<i>Leonardo FUNES</i> (<i>Universidad de Buenos Aires</i>)	<i>Lourdes SORIANO ROBLES</i> (<i>Universitat de Barcelona</i>)
<i>Aurelio GONZÁLEZ</i> (<i>Colegio de México</i>)	<i>Cleofé TATO GARCÍA</i> (<i>Universidade da Coruña</i>)

COMITÉ ASESOR

Mercedes Alcalá Galán	Paloma Díaz-Mas	Gioia Paradisi
Amalia Arizaleta	María Jesús Díez Garretas	Óscar Perea Rodríguez
Fernando Baños	Antoni Ferrando	José Ignacio Pérez Pascual
Consolación Baranda	Anna Ferrari	Carlo Pulsoni
Rafael Beltran Llavador	Pere Ferré	Rafael Ramos
Anna Bognolo	Anatole Pierre Fuksas	Ines Ravasini
Alfonso Boix Jovaní	Mario Garvin	Roxana Recio
Jordi Bolòs	Michael Gerli	María Gimena del Río Riande
Mercedes Brea	Fernando Gómez Redondo	Ana María Rodado Ruiz
Marina Brownlee	Francisco J. Grande Quejigo	María José Rodilla León
Cesáreo Calvo Rigual	Albert Hauf	Marcial Rubio
Fernando Carmona	David Hook	Pablo E. Saracino
Emili Casanova	Eduard Juncosa Bonet	Connie Scarborough
Juan Casas Rigall	José Julián Labrador Herraiz	Guillermo Serés
Simone Celani	Albert Lloret	Dorothy Severin
Lluís Cifuentes Comamala	Pilar Lorenzo Gradín	Meritxell Simó Torres
Peter Cocozzella	Karla Xiomara Luna Mariscal	Valeria Tocco
Antonio Cortijo Ocaña	Elisabet Magro García	Juan Miguel Valero Moreno
Xosé Luis Couceiro	Antonia Martínez Pérez	Yara Frateschi Vieira
Francisco Crosas	M. Isabel Morán Cabanas	Jane Whetnall
María D'Agostino	María Morrás	Josep Antoni Ysern Lagarda
Claudia Demattè	Devid Paolini	Irene Zaderenko

Este libro se ha publicado gracias a una ayuda del Dipartimento di Studi europei, americani e interculturali (Sapienza, Università di Roma) y ha contado además con una subvención de la Asociación Hispánica de Literatura Medieval.

Todos los artículos publicados en esta obra han sido sometidos a un proceso de evaluación por pares.

© *Cilengua. Fundación de San Millán de la Cogolla*
© de la edición: *Isabella Tomassetti, Roberta Alviti, Aviova Garribba,*
Massimo Marini, Debora Vaccari
© de los textos: *sus autores*
I.S.B.N.: 978-84-17107-86-4 (Vol. 1)
I.S.B.N.: 978-84-17107-87-1 (Vol. 2)
I.S.B.N.: 978-84-17107-88-8 (o.c.)
D. L.: LR 943-2019
IBIC: DCF DCQ DSBB DSC HBLC1
Impresión: Mástres Design
Impreso en España. Printed in Spain

ÍNDICE

VOLUMEN I

PRÓLOGO.....	xxi
I. ÉPICA Y ROMANCERO	25
Lope de Vega y el romancero viejo: a vueltas con <i>El conde Fernán González</i>	27
ROBERTA ALVITI	
La técnica y la función de lo cómico en la épica serbia y en la epopeya románica: convergencias y particularidades	51
MINA APIĆ	
«Pues que a Portugal partís»: fórmulas romancísticas en movimiento	63
TERESA ARAÚJO	
«Sonrisandose iva». Esuberanza giovanile e contegno maturo dell'eroe tra <i>Mocedades de Rodrigo e Cantar de mio Cid</i>	73
MAURO AZZOLINI	
Los autores de los romances	85
VICENÇ BELTRAN	
La permeabilidad de la materia cidiana en el ejemplo del <i>Cantar de Mio Cid</i>	109
MARIJA BLAŠKOVIĆ	
Discursos en tensión en las representaciones de Bernardo del Carpio	125
GLORIA CHICOTE	
Una nueva fuente para editar el Romancero de corte: «La mañana de San Juan» en MN6d	135
VIRGINIE DUMANOIR	

Fernán González, conquistador de Sepúlveda. Crónica y comedia, de la <i>Historia de Segovia</i> (1637) a <i>El castellano adalid</i> (1785)	151
ALBERTO ESCALANTE VARONA	
Desarrollo de tópicos, fórmulas y motivos en el Romancero Viejo: la muerte del protagonista	163
AURELIO GONZÁLEZ PÉREZ	
II. HISTORIOGRAFÍA Y CRONÍSTICA	179
Linhagens imaginadas e relatos fundacionais desafortunados.....	181
ISABEL DE BARROS DIAS	
Crónicas medievales en los umbrales de la Modernidad: el caso de la <i>Crónica particular de San Fernando</i>	207
LEONARDO FUNES	
Il dono muliebri della spada e la <i>Primera Crónica General</i> : tracce iberiche di versioni arcaiche del <i>Mainet</i> francese.....	219
ANDREA GHIDONI	
La convergencia de historiografía y hagiografía en el relato del sitio de Belgrado (1456) en las <i>Bienandanzas e fortunas</i> de Lope García de Salazar	237
HARVEY L. SHARRER	
Las «vidas» de los papas en la <i>Historia de Inglaterra</i> de Rodrigo de Cuero	247
LOURDES SORIANO ROBLES - ANTONIO CONTRERAS MARTÍN	
Colegir y escribir de su mano: las funciones de fray Alonso de Madrid, abad de Oña, en la <i>Suma de las corónicas de España</i>	281
COVADONGA VALDALISO CASANOVA	
La expresión del amor en la <i>Crónica troyana</i> de Juan Fernández de Heredia.....	297
SANTIAGO VICENTE LLAVATA	
III. LÍRICA TROVADORESCA	309
Da materia paleográfica á edición: algunhas notas ao fío da transcripción do Cancioneiro da Biblioteca Nacional de Portugal e do Cancioneiro da Vaticana	311
XOSÉ BIEITO ARIAS FREIXEDO	

<i>Numa clara homenagem aos nossos cancioneiros</i> . Eugénio de Andrade e la lirica galego-portoghese	329
FABIO BARBERINI	
Variantes gráficas y soluciones paleográficas: los códices de las <i>Cantigas de Santa María</i>	341
MARÍA J. CANEDO SOUTO	
A voz velada dos outros. Achegamento ao papel dos amigos na cantiga de amor.....	355
LETICIA EIRÍN	
Pergaminhos em releitura	369
MANUEL PEDRO FERREIRA	
Cuando las <i>Cantigas de Santa María</i> eran <i>a work in progress</i> : el Códice de Florencia	379
ELVIRA FIDALGO FRANCISCO	
Entre a tradición trobadoresca e a innovación estética: as cantigas de Nuno Eanes Cerzeo.....	389
DÉBORAH GONZÁLEZ	
Perdidas e achadas: <i>Cantigas de Santa María</i> no Cancioneiro da Biblioteca Nacional.....	399
STEPHEN PARKINSON	
Os sinais abreviativos no <i>Cancioneiro da Biblioteca Nacional</i> : tentativa de sistematização	411
SUSANA TAVARES PEDRO	
Formação do <i>Cancioneiro da Ajuda</i> e seu parentesco com ω e α	421
ANDRÉ B. PENAFIEL	
Tradição e inovação no cancionero de amigo de D. Dinis	439
ANA RAQUEL BAIÃO ROQUE	
Alfonso X ofrece una íntima autobiografía en sus <i>Cantigas de Santa María</i>	449
JOSEPH T. SNOW	
Los maridos de María Pérez <i>Balteira</i>	461
JOAQUIM VENTURA RUIZ	
Cuestiones de frontera: el Cancionero de Santa María de Terena de Alfonso X el Sabio (CSM 223, 275 y 319)	473
ANTONIA VÍÑEZ SÁNCHEZ	

IV. POESÍA RELIGIOSA Y DIDÁCTICA	483
Historia crítica de la expresión <i>mester de clerecía</i>	485
PABLO ANCOS	
Reelaboraciones de la leyenda de Teófilo en la península ibérica durante el siglo XIII	501
CARMEN ELENA ARMIJO	
La poesía del siglo XIV en Castilla: hacia una revisión historiográfica (III).....	515
MARIANO DE LA CAMPA GUTIÉRREZ	
De la estrofa 657 del <i>Libro de Alexandre</i> a procesos de reformulación / reiteración del calendario alegórico medieval en siglos posteriores. La función de la experiencia en la construcción de los motivos de los meses.....	527
SOFÍA M. CARRIZO RUEDA	
El sueño de Alexandre.....	539
MARÍA LUISA CERRÓN PUGA	
Las emociones de Apolonio.....	553
FILIPPO CONTE	
La representación literaria de la lujuria en los <i>Milagros de Nuestra Señora</i> : las metáforas de la sexualidad	569
NATACHA CROCOLL	
Las visiones de Santa Oria de Berceo y sus regímenes simbólicos.....	583
JAVIER ROBERTO GONZÁLEZ	
Notas sobre la reproducción en secuencias de la pseudoautobiografía erótica del <i>Libro de buen amor</i> : una propuesta de estudio	595
PEDRO MÁRMOL ÁVILA	
El cerdo: un motivo curioso en el <i>Poema de Alfonso Onceno</i>	609
MICHAEL MCGLYNN	
La métrica del <i>mester de clerezia</i> y sus “exigencias” en el proceso de reconstrucción lingüística.....	623
FRANCISCO PEDRO PLA COLOMER	
«Cuando se vido solo, del pueblo apartado...». Procesos de aislamiento virtuoso en tres poemas hagiográficos de Gonzalo de Berceo.....	637
ANA ELVIRA VILCHIS BARRERA	

Retórica del espacio sagrado en el contexto codicológico del Ms. Esc. K-III-4 (<i>Libro de Apolonio, Vida de Santa María Egipcíaca, Libro de los tres reyes de Oriente</i>)	649
CARINA ZUBILLAGA	
V. PROSA LITERARIA, DIDACTISMO Y ERUDICIÓN	659
Vida activa y vida contemplativa: una fuente de Rodrigo Sánchez de Arévalo	661
ÁLVARO ALONSO	
El milagro mariano en el siglo XVI: entre las polémicas reformistas y la revalidación católica	673
CARME ARRONS LLOPIS	
Nuevos testimonios de la biblia en romance en bifolios reutilizados como encuadernaciones	683
GEMMA AVENOZA	
Notas sobre el <i>Ceremonial</i> de Pedro IV de la Biblioteca Lázaro Galdiano.....	691
PATRICIA AZNAR RUBIO	
La descripción de la ciudad de El Cairo en cuatro viajeros medievales peninsulares de tradición musulmana, judía y cristiana.....	701
VICTORIA BÉGUELIN-ARGIMÓN	
¿Una vulgata para el <i>Libro de los doze sabios</i> ?	713
HUGO Ó. BIZZARRI	
Magdalena predicadora y predicada: de milagros y sermones en la Castilla de los Reyes Católicos	721
ÁLVARO BUSTOS	
Estudi codicològic del <i>Breviari d'amor</i> català: els fragments de la Universiteitsbibliotheek de Gant	735
IRENE CAPDEVILA ARRIZABALAGA	
Uso de las paremias y polifonía en el <i>Corbacho</i>	749
DANIELA CAPRA	
La 'profecía autorrealizadora' en la <i>Gran conquista de Ultramar</i> : entre estructura narrativa y construcción ideológica	759
PÉNÉLOPE CARTELET	
Educando mujeres y reinas	775
MARÍA DíEZ YÁÑEZ	

Els Malferit, una nissaga de juristes mallorquins vinculada a l'Humanisme (ss. xv-xvi)	791
GABRIEL ENSENYAT PUJOL	
Leer a Quinto Curcio en el siglo xv: apuntes sobre las glosas de algunos testimonios vernáculos	803
ADRIÁN FERNÁNDEZ GONZÁLEZ	
Aproximación comparativa entre las versiones hebreas y romances de <i>Kalila waDimna</i> . Su influencia en la obra de Jacob ben Eleazar	813
E. MACARENA GARCÍA - CARLOS SANTOS CARRETERO	
Escritura medieval, planteamientos modernos: <i>Católica impugnación</i> de fray Hernando de Talavera	823
ISABELLA IANNUZZI	
Ecos de Tierra Santa en la España medieval: tres peregrinaciones de leyenda	831
VÍCTOR DE LAMA	
«Menester es de entender la mi rrazón, que quiero dezir el mi saber»: i raccontì <i>Lac venenatum</i> , <i>Puer 5 annorum</i> e <i>Abbas</i> nel <i>Sendebar</i>	843
SALVATORE LUONGO	
Os pecados da língua no <i>Livro das confissões</i> de Martín Pérez	857
ANA MARIA MACHADO	
De Afonso X a Dante: os caminhos do <i>Livro da Escada de Maomé</i> pela Europa	867
FERNANDA PEREIRA MENDES	
El <i>Libro de los gatos</i> desde la perspectiva crítica actual. Algunas consideraciones sobre su estructura	875
JUAN PAREDES	
Entre el <i>adab</i> y la literatura sapiencial: <i>El príncipe y el monje</i> de Abraham Ibn Hasday	887
RACHEL PELED CUARTAS	
Prácticas de lectura femeninas durante el reinado de los Reyes Católicos: los paratextos	895
MARTINA PÉREZ MARTÍNEZ-BARONA	
La Roma de Pero Tafur	911
MIGUEL ÁNGEL PÉREZ PRIEGO	

La teoría de la <i>amplificatio</i> en la retórica clásica y las <i>artes poetriae</i> medievales	921
MARUCHA CLAUDIA PIÑA PÉREZ	
Los estudios heredianos hoy en perspectiva.....	935
ÁNGELES ROMERO CAMBRÓN	
Para una nueva <i>recensio</i> del <i>Libro del Tesoro</i> castellano: el ms. Córdoba, Palacio de Viana-Fundación CajaSur, 7017.....	945
LUCA SACCHI	
A história da espada quebrada: uma releitura veterotestamentária	955
RAFAELA CÂMARA SIMÕES DA SILVA	
Il motivo del “concilio infernale”: presenze in area iberica fra XIII e XVI secolo.....	965
LETIZIA STACCIOLI	

VOLUMEN II

VI. LÍRICA BAJOMEDIEVAL Y PERVIVENCIAS	997
La <i>Cántica Espiritual</i> de la primera edición de las poesías de Ausiàs March.....	999
RAFAEL ALEMANY FERRER	
Contexto circunstancial y dificultades textuales en un debate del <i>Cancionero de Baena</i> : ID1396, PN1-262, «Señor Johan Alfonso, muy mucho me pesa»	1015
SANDRA ÁLVAREZ LEDO	
«Se comigo nom m'engano»: Duarte da Gama entre sátira y lirismo	1029
MARIA HELENA MARQUES ANTUNES	
«Las potencias animadas son de su poder quitadas»: el amor como potencia en la poesía amorosa castellana del siglo xv	1039
MARÍA LUISA CASTRO RODRÍGUEZ	
<i>Viendo estar / la corte de tajos llena</i> . Los mariscales Pero García de Herrera e Íñigo Ortiz de Estúñiga y la gestación y difusión de la poesía en el entorno palatino a comienzos del siglo xv	1055
ANTONIO CHAS AGUIÓN	
El inframundo mítico en un <i>Dezir</i> del Marqués de Santillana	1069
MARÍA DEL PILAR COUCEIRO	
As línguas do <i>Cancioneiro Geral</i> de Garcia de Resende.....	1085
GERALDO AUGUSTO FERNANDES	

Rodrigo de Torres, Martín el Tañedor y un hermano de este: tres poetas del <i>Cancionero de Palacio</i> (SA7) pretendidamente menores	1097
MARÍA ENCINA FERNÁNDEZ BERROCAL	
Una definición de amor en el Ms. Corsini 625	1109
AVIVA GARRIBBA	
Las ediciones marquianas de 1543, 1545 y 1555: estudio de variantes	1121
FRANCESC-XAVIER LLORCA IBI	
La poesía de Fernán Pérez de Guzmán en el <i>Cancionero General</i> de 1511: selección y variaciones	1135
MARIA MERCÈ LÓPEZ CASAS	
Los tópicos del mal de amor y de la codicia femenina en dos poemas del Ms. Corsini 625.....	1153
MASSIMO MARINI	
Els <i>Cants de mort</i> : textos i contextos	1167
LLÚCIA MARTÍN - MARIA ÀNGELS SEQUERO	
<i>Recensio</i> y edición crítica de testimonios únicos: la poesía profana de Joan Roís de Corella.....	1179
JOSEP LLUÍS MARTOS	
Los poemas en gallego de Villasandino: notas para un estudio lingüístico	1191
ISABELLA PROIA	
Elaboración de una lengua poética y <i>code-mixing</i> : en torno a la configuración lingüística del corpus gallego-castellano	1205
JUAN SÁEZ DURÁN	
Figurações do serviço amoroso: Dona Joana de Mendonça no teatro da corte.....	1217
MARIA GRACIETE GOMES DA SILVA	
Mutilación y (re)creación poética: las «letras» y «cimeiras» del <i>Cancioneiro Geral</i> de Garcia de Resende (1516).....	1227
SARA RODRIGUES DE SOUSA	
Juan de la Cerda, un poeta del siglo XIV sin obra conocida	1239
CLEOFÉ TATO	
Diego de Valera y la <i>Regla de galanes</i> : una atribución discutida.....	1259
ISABELLA TOMASSETTI	
Juan Agraz a través de los textos.....	1271
JAVIER TOSAR LÓPEZ	

Una <i>batalla de amor</i> en el Ms. Corsini 625.....	1283
DEBORA VACCARI	
VII. PROSA DE FICCIÓN.....	1299
La guerra de sucesión de Mantua: ¿una fuente de inspiración para la <i>Crónica do Imperador Beliadro</i> ?	1301
PEDRO ÁLVAREZ-CIFUENTES	
Tempestades marinas en los libros de caballerías.....	1313
ANNA BOGNOLO	
Construcción narrativa y letras cancioneriles en libros de caballerías hispánicos	1325
AXAYÁCATL CAMPOS GARCÍA ROJAS	
La oscura posteridad de Juan Rodríguez del Padrón	1339
ENRIC DOLZ FERRER	
Melibea, personaje transfuncional del siglo xx.....	1349
JÉROMINE FRANÇOIS	
Fortuna y mundo sin orden en <i>La Celestina</i> de Fernando de Rojas	1363
ANTONIO GARGANO	
Paternidades demoníacas y otras diablerías tardomedievales en la edición burgalesa del <i>Baladro del sabio Merlin</i>	1383
SANTIAGO GUTIÉRREZ GARCÍA	
Lanzarote e le sue emozioni	1393
GAETANO LALOMIA	
El fin de Merlín a través de sus distintas versiones	1409
ROSALBA LENDO	
Memoria y olvido en <i>La Celestina</i>	1425
MARÍA TERESA MIAJA DE LA PEÑA	
La <i>Historia del valoroso cavallier Polisman</i> de Juan de Miranda (Venezia, Zanetti,1573).....	1437
STEFANO NERI	
<i>Pierres de Provença</i> : l'odissea genèrica d'una novel·leta francesa	1447
VICENT PASTOR BRIONES	

Pieles para el adorno. Los animales como material de confección en los libros de caballerías.....	1459
TOMASA PILAR PASTRANA SANTAMARTA	
El público de las traducciones alemanas de <i>Celestina</i>	1473
AMARANTA SAGUAR GARCÍA	
Bernardo de Vargas, autor de <i>Los cuatro libros del valeroso caballero</i> <i>D. Cirongilio de Tracia</i> . ¿Una biografía en vía de recuperación?.....	1483
ELISABETTA SARMATI	
La Làquesis de Plató i la Làquesis del <i>Curial</i>	1493
ABEL SOLER	
«No queráys comer del fruto ni coger de las flores»: el <i>Jardín de hermosura</i> de Pedro Manuel de Urrea como subversión	1505
MARÍA ISABEL TORO PASCUA	
 VIII. METODOLOGÍAS Y PERSPECTIVAS	 1515
Los problemas del traductor: acerca del <i>Nycticorax</i>	1517
CARLOS ALVAR	
Los <i>Siete sabios de Roma</i> en la imprenta decimonónica: un ejemplo de reescritura en pliegos de cordel.....	1527
NURIA ARANDA GARCÍA	
<i>Universo Cantigas</i> : el editor ante el espejo.....	1541
MARIÑA ÁRBOR ALDEA	
Las ilustraciones de <i>Las cien nuevas nouvelles</i> (<i>Les Cent Nouvelles nouvelles</i>): del manuscrito a los libros impresos	1555
MARÍA CRISTINA AZUELA BERNAL	
Traducciones, tradiciones, fuentes, <i>στέμματα</i>	1565
ANDREA BALDISSERA	
Para un mapa de las cortes trovadorescas: el caso catalano-aragonés	1587
MIRIAM CABRÉ - ALBERT REIXACH SALA	
De <i>La gran estoria de Ultramar</i> manuscrita, a <i>La gran conquista de Ultramar</i> impresa (1503): una nueva <i>ordinatio</i>	1599
JUAN MANUEL CACHO BLECUA	

La traducción de los ablativos absolutos latinos de las <i>Prophetiae Merlini</i> en los <i>Baladros</i> castellanos.....	1615
ALEJANDRO CASAIS	
O portal <i>Universo Cantigas</i> : antecedentes, desenvolvemento e dificultades.....	1633
MANUEL FERREIRO	
La <i>Historia de la doncella Teodor</i> en la imprenta de los Cromberger: vínculo textual e iconográfico con el <i>Repertorio de los tiempos</i>	1645
MARTA HARO CORTÉS	
Puntuación y lectura en la Edad Media.....	1663
ALEJANDRO HIGASHI	
La tradición iconográfica de la <i>Tragicomedia de Calisto y Melibea</i> (Zaragoza: Pedro Bernuz y Bartolomé de Nájera, 1545)	1685
MARÍA JESÚS LACARRA	
El <i>stemma</i> de <i>La Celestina</i> : método, lógica y dudas.....	1697
FRANCISCO LOBERA SERRANO	
Editar a los clásicos medievales en el siglo XXI	1717
JOSÉ MANUEL LUCÍA MEGÍAS	
Nuevos instrumentos para la filología medieval: <i>Cançoners DB</i> y la <i>Biblioteca Digital Narpan-CDTC</i>	1729
SADURNÍ MARTÍ	
De copistas posibilistas y destinatarios quizás anónimos: estrategias, manipulaciones y reinterpretaciones en traducciones medievales.....	1739
TOMÀS MARTÍNEZ ROMERO	
Alcune riflessioni sulle locuzioni «galeotto fu» e «stai fresco».....	1763
EMILIANA TUCCI	
<i>Universo de Almouro</i> : Base de datos de la materia caballeresca portuguesa. Primeros resultados.....	1775
AURELIO VARGAS DÍAZ-TOLEDO	

LA LÀQUESIS DE PLATÓ I LA LÀQUESIS DEL *CURIAL*

ABEL SOLER
Universitat de València

CURIAL E *GÜELFA*: CONTEXT ITALIÀ I INFLUX NEOPLATÒNIC

Fins al 2016, el *Curial* era per a alguns un «grande mistero», del qual «si ignora nome [d'autor] e contesto»¹; per a d'altres, podia ser, fins i tot, una falsificació². L'intent frustrat de contextualitzar-la a Catalunya (Anton Espadaler) o en «corts ibèriques dels Trastàmara» (Lola Badia i Jaume Torró) provocava «perplexitats» i contradiccions. Lògicament, perquè el context del *Curial* és la Itàlia d'Alfons el Magnànim, com proposaven Júlia Butinyà, Antoni Ferrando, Ferrer i Mallol, etc., i com demostrem en la nostra tesi doctoral³ i amb la proposta d'atribució al gran camarlenc Enyego d'Àvalos⁴. Donarem notícia ací, succintament, d'un tema tractat *per extenso* en la tesi, com és el de l'influx del neoplatonisme italià en la novel·la anònima. Ja pel 2008, Juan F. Mesa⁵ relacionà l'escriptor, per les seues

1. Lola Badia, «Ressenya a Anonimo, *Curial e Guelfa*, introd. d'A. Ferrando, trad. de C. Calvo i A. Giordano, Roma, Aracne, 2014», *Llengua & Literatura*, 26 (2016), pp. 186-188, p. 186.
2. Rosa Navarro Durán, «The Gothic Novel *Curial e Güelfa*: An Erudite Creation by Milà i Fontanals», *Imago temporis. Medium Aevum*, 10 (2016), pp. 55-95.
3. Abel Soler, *La cort napolitana d'Alfons el Magnànim: el context de «Curial e Güelfa»* [2016], València-Barcelona, Institució Alfons el Magnànim-Universitat de València-Institut d'Estudis Catalans, 2017, 3 vols. vols., 4754 pp.
4. Abel Soler, «Enyego d'Àvalos, autor de *Curial e Güelfa*», *Estudis Romànics*, 39 (2017), pp. 137-165.
5. Juan Francisco Mesa Sanz, «Las fuentes del latín del *Curial e Güelfa*», dins *Estudis lingüístics i culturals sobre «Curial e Güelfa», novel·la cavalleresca anònima del segle XV en llengua catalana*, ed. A. Ferrando, Amsterdam, John Benjamins, 2012, I, pp. 387-428, p. 423. L'article deriva d'una comunicació lliurada a París en abril del 2008: «Algunas claves florentinas del *Curial e Güelfa*. Comentarios a la *Divina Comedia* de Dante y la presencia de Macrobio», dins *Humanisme et*

consultes predilectes –*commenti* dantescos de Da Imola i Pietro Alighieri–, amb ambients intel·lectuals de la Florència dels Medici (on D'Àvalos, per cert, exercí d'ambaixador del rei d'Aragó). La nostra tesi confirma aquestes impressions i explica *Curial e Güelfa* com un *anunci* del que serà la *cavalleria umanistica*: una hibridació literària de milícia i mitologia.

L'HARMONIA DELS PLANETES I ALTRES ASPECTES

No és difícil rastrejar en el *Curial* (Milà-Nàpols, ca. 1445-1448) alguns ecos de les idees neoplatòniques que inflüen en la cultura escrita i les belles arts italianes de l'època. Per mor de brevetat, no podem analitzar-les totes, però sí enumerar-ne algunes. En el pròleg III, l'autor reivindica les Muses al·legoritzades per Fulgenci (*Mythologiae*, I, 15), les quals, dirigides per Apol·lo Musagetes, «tempren» l'harmonia dels planetes (*CeG* III.27 i III.29)⁶. Aquesta imatge inspirava decorats italians del *Quattrocento*, perquè «vivir con las Musas es vivir humanísticamente»⁷. Per exemple, el *Musarum Studium* o *Studiolo* de Belfiore, ideat (1441-1447) per Guarino Veronese per al marquès de Ferrara. El veronés anomenava el seu mecenès, gendre del rei d'Aragó, *Musarum Amator*⁸, un títol esnob que ressona en les obres de lletraferits insignes, com Enyego d'Àvalos⁹ o Lorenzo il Magnifico¹⁰.

D'Àvalos, el «loquentem virgilianum» del primer *Convivium* de Filelfo (Milà, 1443), disserta sobre Apol·lo, la «lyram heptacordum» («viola de set cordes» en el *Curial*) i l'origen de la música¹¹. En la novel·la, el cavaller-trobador, un home del segle XIII, esdevé un *orator et poeta* com els del Quatre-cents, gràcies a la «teologia solar» del neoplatònic Macrobi, apresada de Da Imola¹². En el *Curial*, l'Afrodita

---

reinterpretations. Les traductions anciennes. La traduction des classiques valenciens et la tradition française, coords. D. de Courcelles i V. Martines, Paris, École nationale des chartes, 2008.

6. Citem *Curial e Güelfa*, ed. A. Ferrando, Tolosa de Llenguadoc, Anacharsis, 2007. Abreugem en sigles el títol (*CeG*), en numerals romans el llibre i en xifres aràbigues el capítol.
7. Ernst R. Curtius, *Literatura europea y Edad Media latina*, México, Fondo de Cultura Económica, 1955, I, pp. 324-325.
8. Adalgisa Lugli, *Naturalia et mirabilia. Il collezionismo enciclopedico nelle Wunderkammern d'Europa*, ed. M. Mazzotta, Milano, Mazzotta, 1983, pp. 56-57.
9. Antonio Lupis, «La sezione venatoria della Biblioteca aragonese di Napoli e due sconosciuti trattati di Ynnico d'Àvalos, conte camerlengo», *Annali della Facoltà di Lingue e Letterature straniere (nuova serie)*, 6 (1975), pp. 227-313.
10. Lorenzo de' Medici, *De summo bono (Poemetti in terzine)*, dins Id., *Tutte le opere*, ed. P. Orvieto, Roma, Salerno, 1992, II, vv. 19-24.
11. Francesco Filelfo, *Convivium Mediolanensia*, Milano, Simone Magnano, ca. 1483, p. 47.
12. Mesa, «Las fuentes del latín...», art. cit., pp. 408-412.

Pandemos (deessa de l'erotisme carnal: la «puta» que blasma –parafraçant Lactanci– la llucianesca Fortuna de *CeG* III.23) cedeix el lloc a la Venus Urània del *Convit* de Plató: una deessa-planeta, «estel·lificada e col·locada en lo cel tercer» (*CeG* III.16), que es manifesta a la Güelfa per a inspirar-li un amor ple i honest, de marxamo neoplatònic. L'augustinisme, apreciat pels humanistes, impregna el discurs de Melchior, el tutor de Curial. I les virtuts de Plotí, «axí com raigs radiants, segons Macrobi» (*CeG* III.10), irrompen còmicament a la fi del sermó paròdic de Sanglier¹³, en compte de les virtuts teologals. En la mateixa línia, el *Somnium Scipionis* de Ciceró, que promet un paradís platònic als virtuosos, es juxtaposa irònicament al medieval *Morale Somnium Pharaonis* del *Lemovicensis*, que condemnava els prínceps literats a penes d'Infern. Finalment, en *Curial e Güelfa* hom detecta ressons de lectura del mite de Psique, d'Apuleu, o del relat escatològic d'Anquises, de l'*Eneida*. I Bacus, com en *Les lleis* de Pletó (cap. XXXV: *Himnes als déus, Himne xi*), reconduïx cap a la virtut aquell que cau en el vici¹⁴. En definitiva, la concurrència de «decorats», escenes i influxos neoplatònics és variada i reiterada.

El rei de França, per posar un altre exemple, sembla inspirat en el rei literat i amic de filòsofs de *La República* de Plató. El monarca felicita els cavallers que aprenen «entre los grans philòsofs, poetes e oradors» i tracten «reverencialment los libres» (*CeG* II.116), sobretot els «de reverenda letradura», els clàssics. Fa elogi de Curial, però de segur que els oients de la novel·la pensaven en Enyego d'Àvalos, a qui Decembrio regalà un exemplar de la seua versió llatina de *La República* de Plató (1440). L'humanista llombard hi introduí crides d'atenció del tipus «attende lector» (ms. *Vat. Lat.* 10669, f. 205v), com la que indica: «*Hic elegantissime explicantur virtutes philosopho et principi viro necessarie*» (f. 115v, ll. VI, cap. 1). Volia remarcar la utopia platònica del *princeps* «filòsof» o amic de filòsofs. L'anònim del *Curial* tradueix l'*attende lector* com «legidor, atén bé» (II.113). I, si atenem al contingut de l'obra, veurem que Curial visita el «famos Studi» d'Atenes (l'Acadèmia platònica), on s'aprén una «sciència de conèxer Déu» (*CeG* III.11), identificable amb la *teosofia* o *scientia cognoscendi Deum* de Dionís Areopagita, de moda entre els neoplatònics italians de l'època, i entre erudits com D'Àvalos, que posseïa obres del pseudo-Dionís comentades¹⁵. Tot plegat, ens duu preguntar-

13. Les virtuts de Plotí les transmet Macrobi (*Comentari al «Somni d'Escipió»,* I, VIII, 7-8), però l'anònim del *Curial* les recull del *commento* dantesco de Pietro Alighieri, com demostra Mesa (*ibid.*)

14. Georgios Gemistos Pléthon, *Traité des lois, ou recueil des fragments, en partie inédits, de cet ouvrage*, ed. C. Alexandre, trad. d'A. Pellissier, Paris, Firmin Didot frères, 1858, cap. 25.

15. Raffaella De Vivo, «La biblioteca di Costanza d'Avalos», *Annali dell'Istituto Orientale di Napoli. Sezione Romanza*, XXXVIII, 2 (1996), pp. 287-302, p. 300.

nos si Làquesis, un important personatge del *Curial*, pot tenir quelcom a veure amb la moira Làquesis destacada per Plató en la cloenda de *La República*.

LA «VERGE» LÀQUESIS I EL DILEMA VITAL DE CURIAL

La parca Làquesis del mite d'Er (*La República* de Plató) obliga les ànimes dels mortals a elegir –lliurement, sense cap intervenció divina– entre el vici i la virtut. En la novel·la cavalleresca, «Làquesis» és la seductora filla del duc de Baviera, que duu l'adolescent Curial a la disjuntiva d'haver d'elegir entre l'amor superficial i carnal, al·legoritzat per ella mateixa, i l'amor honest i durador representat per la Güelfa. L'autor relaciona el nom amb el simbolisme del *laqueus*, el 'llaç'. Connecta així amb el tòpic patristic i medieval del *llaç* on cau el pecador¹⁶, un tòpic représ per Petrarca i els seus «lacci d'Amor». No obstant això, la crítica qualifica de «strange choice»¹⁷ la tria del nom d'una moira per a designar una jove alemanya. Considerant el gust de l'autor per antropònims amb missatge al·legoritzat (Curial, la Güelfa, l'Arta, Festa, Cloto...), Carles Miralles sosté que «en l'economia de *Curial e Güelfa* és clar que Làquesis significa les Parques»¹⁸: les germanes Cloto, Làquesis i Àtropsos. Els mitògrafs discrepaven a l'hora de fer-les filles de Zeus, de Cronos o d'altres déus. Plató les convertí en filles d'*Ananke* o *Necessitas*: de la Necessitat. I així és com apareix en el *Curial*: «O vosaltres, tres germanes... Vet que ab Necessitat us invoque» (*CeG* II.145).

Cloto ('filanera') introdueix nounats a la vida. *Làkthesis* ('obtinguda per sort'), servida per Tique ('ventura, sort atzarosa'; la Làquesis del *Curial* és assistida per *Tura*) manipula el fil de les vides. *Àtropsos* ('inexorable'; *Àtropsos* en el *Curial*, com en Villena i altres autors ibèrics) talla el fil amb unes tisores i posa fi a la vida. Cloto, així mateix, té el privilegi d'evitar morts injustes. Potser per això la Cloto del *Curial* és una duquesa honesta, salvada *in extremis* d'una mort injusta. La salvació de Cloto comporta, a més, l'entrada en la «vida» cavalleresca de Curial. En la novel·la,

16. Albert G. Hauf, «Laquesis: la personificació de la seducció en el *Curial e Güelfa*», en *Literatura caballeresca entre Espanya e Italia (del «Orlando» al «Quijote»)*, Salamanca, Sociedad de Estudios Medievales y Renacentista-CERES de la Universidad de Kiel, 2004, pp. 261-284; Id., «Sedució (Làquesis) versus elecció i gràcia prevenint (Güelfa): El dilema de Curial (Mt 6, 22-24)», *Estudis lingüístics*, ob. cit., I, pp. 327-362.
17. Rosa Navarro Durán, «The Gothic Novel *Curial e Güelfa*: An Erudite Creation by Milà i Fontanals», *Imago temporis. Medium Aevum*, 10 (2016), pp. 55-95, p. 88.
18. Carles Miralles, *Aracne. Traslats i ordits d'alguns textos del Quatre-cents*, Barcelona, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana-Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2012, pp. 44-45.

com en els cançoners napolitans (Diego del Castillo, *Visión sobre la mort d'Alfons el Magnànim*, 1458, vv. 25-27)¹⁹, Àtropsos no duu tisoires, sinó un «coltell afilat» (*CeG* II.143). A Castella, Mena (*Laberinto de fortuna*, 1444, estr. 71)²⁰ defineix les tres germanes com éssers sotmesos a una Fortuna totpoderosa i boeciana, que no té res a veure amb la del *Curial*. En Santillana (*Proemio e carta*, 1448), les Moires segueixen ordres del déu Destí i regeixen sense pal·liatius la vida dels mortals²¹.

Els literats de l'època solien seguir les *Genealogie* de Boccaccio (I, v), on Làquesis administra una «sort» determinada a cada humà²². Ara bé, el que fa la Làquesis del *Curial* és precipitar una «elecció moral», de la qual és lliure protagonista el cavaller adolescent. La donzella seductora representa la bifurcació de la seua «Y» pitagòrica, la peremptorietat d'haver d'eleger entre el vici i la virtut²³. Quan *Curial* es deixa seduir a París per Làquesis, el seu mentor l'amonesta: «Ay! E com me tem que errats lo camí!» (*CeG* II.136). No hi compten nocions com el pecat o la condemnció, com creu detectar Albert Hauf²⁴, sinó que s'enfronta la «reconducció» moral del jove esgarriat des de l'estoïcisme de Sèneca, el *Secretum* de Petrarca i la patristica agradable als humanistes: sant Agustí. D'altra banda, Làquesis serà superficial i inestable, però és casta i respectuosa –per força– amb les convencions socials. No és cap folla *meretriu* de les que blasmaven els frares i moralistes medievals. L'autor deixa que s'expressi i, en acabant, la redimeix moralment casant-la amb el duc d'Orleans.

L'ús paròdic que fa l'escriptor de tòpics medievals –com el del llaç venatori– no ens pot distraure d'entendre Làquesis com la figura que obliga l'adolescent a eleger entre el vici i la virtut, és a dir, entre ella mateixa i la Güelfa. La idea connecta amb el dilema herculi (la faula de Pròdic de Queos, en els *Memorabilia* de Xenofont: *Records de Sòcrates*, II, 1, 21-22), que formava part del programa educatiu del duc de Calàbria, Ferran d'Aragó. Hèrcules, heroi renaixentista per antonomàsia, font d'inspiració d'artistes i literats italians, i personatge molt

19. Juan Miguel Valero Moreno, «La *Expositio Virgilianae* de Fulgencio: poética y hermenéutica», *Revista de poética medieval*, 15 (2005), pp. 112-192, p. 130, n. 29.

20. Juan de Mena, *Laberinto de Fortuna*, ed. J. M. Blecua, Madrid, Espasa-Calpe, 1960, p. 42.

21. Ángel Gómez Moreno, *El «Prohemio e carta» del marqués de Santillana y la teoría literaria del siglo XV*, Barcelona, PPU, 1990, p. 65.

22. Attilio Bettinzoli, «Boccaccio, le parche, il fato e l'acceptio personarum», *Studi sul Boccaccio*, 41 (2013), pp. 239-255, p. 253.

23. Lola Badia, «La segona visió mitològica de *Curial* i notes per a una interpretació de l'anònim català del segle XV», dins *Actas del I Congreso de la Asociación Hispánica de Literatura Medieval (Santiago de Compostela, 2 al 6 de diciembre de 1985)*, ed. V. Beltran, Barcelona, PPU, 1988, pp. 157-176, p. 172, n. 10.

24. Hauf, «Sedució (Làquesis)...», art. cit.

present en el *Curial*, es veu interpel·lat en la faula per dues dones, Virtut (*Areté*) i Malícia (*Kakía*), que li ofereixen sengles camins divergents. Ell escull la senda costeruda de la virtut: «el grau de felicitat més perfecte». Ciceró traduí *kakía* per *voluptas* ('plaer') i *viciositas*²⁵, i forçà una contraposició entre plaer sensual i virtut honesta, que ressona en el *Curial*. La «Y» pitagòrica o *bivium* herculi plantejat per Làquesis determina «lo procés... de la vida de nostre cavaller» (*CeG* III.0)²⁶ i atorga a *Curial e Güelfa* un aire d'*institutio principis*.

A més, en un autor aficionat al sincretisme onomàstic, ideològic i literari, la presentació de Làquesis com una «verge» alemanya (*CeG* I.40) ens posa sobre la pista del mite d'Er de Plató, on la moira és també una «verge» i és destacada entre les germanes. Er de Pamfília viatja al més enllà i veu com les ànimes dels difunts esborren memòries en travessar pel riu de Lete (l'Oblit); com quan Curial s'enamora de Làquesis i oblida la Güelfa, «axí com si ell hagués begut tot lo riu de Lethe» (*CeG* I.26). Tanmateix, l'episodi que més recorda el relat d'Er és del comiat del llibre II, un passatge crucial per a dilucidar la intenció moralitzant i el fonament filosòfic de la novel·la. Curial, que ha sucumbit al plaer sensual, no busca confessió, sinó que invoca desesperat l'auxili de les moires, «ab Necessitat», llur mare segons Plató, perquè li «salven» l'ànima damnada, urgida de regeneració (*CeG* II.145):

O vosaltres, tres germanes, qui fatalment disponets la vida dels hòmens (...). Vets que ab Necessitat vos invoque, e vets-me de genolls davant vosaltres! No m girets la cara. Oyts-me almenys, e, si algun spirit de pietat havets, usats de aquell envers mi, traent-me d'aquest món, a mi molt dur e cruel.

La desesperació del llombard el duu a voler morir i que l'ànima viatge a un cel platònic, presidit per les Moires i Necessitat. En Plató, el guerrer Er, que torna al món des del més enllà, descriu el riu de Lete, que renova les ànimes per a reincorporar-se a cossos novells, i «el fus de Necessitat», d'Ananke: l'eix que sosté el cosmos. Al voltant d'aquest giren els planetes i seuen, entronitzades, les tres «fades» (*La República*, 617b-e):

Encara hi havia tres dones assegudes en cercle, cadascuna en un tron, i a distàncies iguals: eren les Parques, filles de la Necessitat, vestides de blanc i amb ínfulas a la

25. Antonio Espigares Pinilla, «*Voluptas, Vitium y Virtus* junto a Hércules: del texto a la imagen», *Revista de Estudios Latinos*, 14 (2014), pp. 141-164, esp. pp. 143-146.

26. Com advertí Lola Badia, «De la 'reverenda letradura' en el *Curial e Güelfa*», *Caplletra*, 2 (1987), pp. 5-18 (p. 17, n. 10).

testa: Làquesis, Cloto i Àtropsos. Cantaven al so de les sirenes: Làquesis les coses pretèrites, Cloto les presents i Àtropsos les futures (...). Er, doncs, digué que així que arribaren s'hagueren de presentar a Làquesis; que un cert endeví els col·locava prèviament en fila i que aquest, prenent després uns lots i models de vida de la xarpellera de la mateixa Làquesis, pujava a una tribuna i deia: «Aquesta és la paraula de la verge Làquesis, filla de la Necessitat: Ànimes efímeres, sou en principi d'un nou període caduc en condició mortal. No serà un geni el que us triï, sinó que vosaltres triareu el geni. Que el qui en el sorteig surti el primer es triï la vida, a la qual restarà inexorablement unit. La virtut no admet amo; cadascú en tindrà més o menys en el grau que l'honori o la menyspreï. La responsabilitat és del qui tria; el déu n'és innocent»²⁷.

Heus ací com traduí Decembrio, per a D'Àvalos i altres (1440), la 'crida' o *praeconium* de *Lachesis virginis* (ms. *Vat. Lat.* 10699, f. 204v, llibre X, cap. 14):

Necessitatis filie Lachesis virginis preconium: «Animi! Diurni periodi alternus initium generis mortalis ac mortiferi non vos Fortuna, sed ipsi potius fortunam eligetis. Primus fortem capiens idem, prius vitam eligat, cui ex necessitate coniungi opus est. Virtus soluta et libera permanet, quam vel spernens vel honorans plus aut minus quilibet habiturus est eligentis culpa; scilicet, deus autem inculpabilis».

Les filles de Necessitat, Cloto, Làquesis i Àtropsos, presideixen l'escena, però el filòsof sembla interessar-se primordialment per la segona fada o germana, per considerar-la la més important, o la més «decisiva». Aquesta verge Làquesis és la que obliga els homes o, més pròpiament, les ànimes dels mortals, a escollir lliurement quin serà el seu destí individual i la seua inclinació vital: si opten pel bé o pel mal, pel vici o per la virtut.

Seguint amb la visió platònica, les ànimes dels justos pugen al cel pel camí de la dreta (614c) i reben una recompensa eterna. Er es troba després amb les Moires i veu com Làquesis rep en audiència les ànimes que tornaran a la vida. L'al·locució de la moira els recorda com d'efímera és aquesta vida dels humans. Destinada a servir un nou cos, és cada ànima la que escull el «geni», el caràcter

27. Plató, *Diàlegs, volum XII. La República (llibres VIII-X)*, ed. i trad. M. Balasch, Barcelona, Fundació Bernat Metge, 1992, pp. 133-134. En la versió decembriana, apareix una *Attropon* amb una doble *-tt-* que podria justificar l'*Àtropsos* del *Curial*. I on llegim en la versió catalana «cantaven al so de les sirenes», Decembrio relaciona aquesta «syrenum armoniam» amb la *Sirenum harmoniam* de Macrobi, és a dir, amb «una *armonia* tan suau, una musical dolçor, ferí les orelles de Curial, car Apol·lo, ab la sua viola sonant, cantà tan dolçament, que yo no pusch creure que *les serenes* qui retenien Ulixes no fossen retengudes per tanta dolçor» (*CeG* III.29).

que voldrà assumir: Làquesis –‘sort’– es limita a «sortejar» l'ordre de l'elecció, a propiciar-la. Tanmateix, ni ella ni els déus de l'Olimp condicionen el comportament dels éssers humans. Per boca de Làquesis, Plató trasllada la responsabilitat en l'elecció «moral» a l'ésser humà o, més concretament, a l'ànima d'aquest.

Aquest plantejament revolucionà la filosofia antiga. El destí de l'home ja no es podia considerar un fet «condicionat» per la voluntat de déus, parques i fortunes diverses²⁸. En el Renaixement, la difusió de l'escatologia platònica inspirà innovadores representacions artístiques i literàries. Tenint en compte el context italià del *Curial*, un llibre influït pel moviment humanístic²⁹, considerem legítim interrogar-nos sobre la possibilitat que la moira del mite d'Er haguera inspirat el nom al·legòric de Làquesis. Sent així, el nom hel·lènic de la donzella alemanya deixaria de ser «caprici» i misteri. Seria, per contra, una mostra –entre d'altres– del coneixement que l'escriptor tenia de *La República* de Plató.

Làquesis de Baviera obliga Curial a elegir. L'empeny cap a una disjuntiva crucial, vital. Trasllada al cavaller la responsabilitat de l'elecció entre el vici, representat per ella mateixa, i la virtut, al·legoritzada per la Güelfa, senyora de Milà. A més a més, l'escriptor té ben clares les conseqüències d'una aposta per la *virtù*: «moltes vegades de pobre estat vénen a ésser grans hòmens, e que a açò los ha amenar lo viure virtuosament, la qual cosa és en mà de cascú» (*CeG* I.7). Ho afirma Plató i ho remarca un escriptor de gran curiositat intel·lectual. El destí de Curial el llombard, com el de qualsevol individu, «és en mà de cascú». La tria moral, tanmateix, no s'improvisa. És el producte d'un llarg esforç, assolit per mitjà de l'estudi dels llibres i de la filosofia (*Rep.* 618b-c)³⁰. Petrarca, Salutati, Bruni, Guarino, etc., recomanaven estudiar les Set Ciències i la Filosofia moral,

28. Ho expliquen Giovanni Reale - Dario Antiseri, *Historia del pensamiento filosófico y científico*, Barcelona, Herder, 1988, p. 147: «Platón lleva a cabo una auténtica revolución de la creencia griega tradicional, según la cual los dioses y la Necesidad serían los encargados de decidir el destino del hombre. Platón afirma que, al contrario, los paradigmas de las vidas se encuentran en el regazo de la *moira* Làquesis, hija de la Necesidad, pero que estos paradigmas no son impuestos, sino solo propuestos a las almas. La elección queda atribuida por entero a la libertad de las almas. El hombre no es libre de vivir o no vivir, pero es libre de escoger cómo vivir desde un punto de vista moral, esto es, de vivir según la virtud o según el vicio».
29. Júlia Butinyà, «*Curial e Güelfa*, novela humanista del siglo xv», dins *Actas del Congreso Internacional sobre humanismo y Renacimiento*, coord. J. Matas Caballero *et al.*, León, Universidad de León, 1988, II, pp. 223-233; Abel Soler, «*Curial e Güelfa*: a Romance of Humanistic Chivalry, from the Italian *Quattrocento*, Written in Catalan Language», dins «*Curial e Güelfa*». *La cavalleria umanistica italiana nel xv secolo*, eds. A. M. Babbi i A. Ferrando, Amsterdam, John Benjamins, 2019, en premsa.
30. Plató, *La República*, ob. cit., p. 134.

personificades en el *Curial* per la cort de Bacus, com un camí d'ascens cap a la virtut; de perfeccionament de l'ànima, si hi introduïm una lectura platònica. L'elecció d'una vida virtuosa no és puntual ni fortuïta. Representa un «ris» i un «esforç», una perseveració virtuosa. Curial es recupera de «caigudes» morals. Es retroba en l'«studi» (*studia humanitatis*) i escull finalment la *semita virtutis*.

El que fan Làquesis i altres pertorbacions que afecten el rumb formatiu de Curial és arrossegar-lo cap als «extrems» –desaconsellats per l'Ètica d'Aristòtil i *La República* de Plató–, quan la seua inclinació natural el duu a ser home racional i centrat, a «servar honesta temperància» (*CeG* II.0). Diu Plató, just després de la intervenció de Làquesis: «cal saber elegir sempre una vida al mig dels dos extrems i evitar tant com puguem els excessos en un sentit o en l'altre, tant en aquesta vida com en la futura, perquè així és com l'home arriba a la màxima felicitat» (619a-b). Ho repeteix la Güelfa, que deu haver llegit Plató... Tem que Làquesis *descentre* el seu heroi i marit en projecte, que l'arrossegue als extrems: «O, com és segura cosa tenir les vies mijanes, car los extrems no procuren repòs!» (*CeG* II.88). Ara bé, la senyora sap bé que el dilema que Làquesis ha plantejat a Curial és cosa del cavaller, responsabilitat seua. Ella –testimoni pacient dels dubtes del jove– no hi pot intervenir. O Curial opta, ell sol, pel camí de la virtut, o haurà de fer-se càrrec del seu «error». Làquesis «proposa» i «és proposada» a Curial, però la responsabilitat de triar és d'ell.

Abans del text de Plató, el viciós encara tenia excusa; com en l'edat mitjana, on el Dimoni temptava el pecador, el feia caure en el llaç. L'home errat «no es donava a si mateix la culpa dels seus mals, ans la donava a la Fortuna i als déus i a tot més que no pas a si mateix» (*Rep.* 619c-d)³¹. En la visió platònica, Làquesis confirma a cada ànima l'elecció que aquesta fa; un guardià lliura l'ànima a Cloto, que sanciona el destí elegit per l'home, i Àtropos fa «irreversible» aquesta elecció. S'entén millor així l'advertiment de Melchior al jove pupil, quan tem que siga irreversible l'enamorament d'aquest de Làquesis: «Curial, aquesta donzella pot haver nom Làquesis, mas ella és Àtropos, certament» (*CeG* I.25).

El context d'aquestes frases no és el de cap manual de filosofia, sinó el d'una ficció cavalleresca, on l'anònim es pren la llibertat de deformatar satíricament mites clàssics, o de citar *auctores* paròdicament³². Tanmateix, l'escriptor sap enriquir la narració amb allò après de lectures o d'informacions d'avantguarda –sobre la *Ilíada*, per exemple– que coneix «per fama». No pot ser sinó algú que, com el cavaller culte i lletraferit de la ficció, es mou «entre los grans philòsofs, poetes e oradors»

31. *Ibid.*, pp. 135-136.

32. Fins i tot el mateix Plató, quan el fa pronunciar una frase misògina (*CeG* II.42), que en realitat prové d'un doctrinal català medieval.

(*CeG* II.116): els humanistes. Bé podria ser, doncs, algú com Enyego d'Àvalos, tan ben relacionat amb els Decembrio, amb Barzizza, amb Filelfo i altres interessats per Plató i el neoplatonisme. Ell cooperà amb Pier Candido Decembrio en la difusió europea de *La República* (*Celestis Politia*, 1440) en vespres de la redacció del *Curial*. Posseí un dels deu primers exemplars de l'obra, plasmada en un còdex sumptuós (*Vat. Lat.* 10669) identificat per Massimo Zaggia³³. Sent D'Àvalos ambaixador a la Llombardia, adquirí a Gènova (1447) la traducció inacabada de *La República* d'Antonio Cassarino i la passà a Decembrio perquè la revisara, quan aquest s'allotjà al seu palau de Nàpols³⁴. Compartia el gran camarlenc la lloança que, segons *Il Panormita* (*De dictis et factis*, ca. 1456; II, 14), solia fer Alfons I de Nàpols del consell platònic: «Platonem in primis laudare solitus erat, quod reges diceret aut litteratos esse oportere, aut certe litteratorum hominum amatores»³⁵. El príncep ideal era un home «científich», estudiós: *amator Musarum*. Era algú com Curial, que «entre los grans philòsofs, poetes e oradors, veig que és tengut en gran stima» (*CeG* II.116). És una frase coincident amb la del llibreter florentí Vespasiano da Bisticci, quan atorgava al seu amic Enyego d'Àvalos el títol de cavaller estudiós i bibliòfil com cap³⁶. En efecte, el gran camarlenc «dilettavasi maravigliosamente di libri»; «amò molto gli uomini dotti, e onorògli sempre dove egli si trovava». ¿*A qui tenien en gran estima* els humanistes: al cavaller fictici del segle XIII, o al seu evident *alter ego*, el camarlenc que llegia Plató?

CONCLUSIONS

Tot i ser *Curial* una ficció cavalleresca, el format medieval de l'obra reporta continguts erudits, alguns dels quals influïts pel neoplatonisme italià del *Quattrocento*. Aquest influx podria explicar que hi fóra evocada la Làquesis del mite d'Er: aquella que responsabilitza l'individu –i exculpa Déu– d'haver elegit el vici en comptes de la virtut. La «verge» grega podria haver inspirat el nom de la

33. Massimo Zaggia, «La versione latina di Pier Candido Decembrio dalla *Repubblica* di Platone: per la storia della tradizione», *Interpres. Rivista di studi quattrocenteschi*, 13 (1993), pp. 7-55, esp. pp. 13 i 38-47. Abans d'aquesta precisió, es creia que la còpia vaticana havia pertangut al duc Humphrey de Gloucester.
34. Vegeu *Petri Candidi Decembrii Epistolarum iuveniliū libri octo*, ed. F. Petrucci, Firenze, Firenze University Press, 2013, pp. 276-277.
35. Antonio Beccadelli, *Dels fets e dits del gran rey Alfonso*, versió llatina de M. Vilallonga, trad. catalana de J. de Centelles ed. per E. Duran, apèndix de J. Ruiz Calonja, Barcelona, Barcino, 1990, p. 144.
36. Vespasiano da Bisticci, *Vite di uomini illustri del secolo xv*, eds. P. D'Ancona i E. Aeschlimann, Milano, Hoepli, 1951, p. 379.

«verge alemanya» de la novel·la: la que obliga Curial a inclinar-se, com un nou Hèrcules davant la cruïlla, per la *voluptas* o per la virtut.

El del *Curial* no és un neoplatonisme explícit o militant, com el de la Florència de Marsilio Ficino. És un neoplatonisme ambiental, esnob, iconogràfic, determinat pels contactes de l'escriptor –que, al nostre parer, no pot ser altre que Enyego d'Àvalos– amb els cenacles de l'humanisme llombard. En aquell ambient tenien grata acollida els diàlegs de Plató i els manuals de Macrobi, aconsellats pels *praeceptores* a nobles i cavallers estudiosos. Tant per als uns com per als altres, aquests llibres, idees i imatges eren una via d'accés a la «superior saviesa» pagantitzant que havia engrandit la Grècia i la Roma antigues.

